JIŘÍ ŽÁČEK

se narodil 6. 11. 1945 a vydal tyto básnické sbírky pro děti: Aprílová škola (1978), Ahoj, moře (1980), Kdo si se mnou bude hrát? (1981) a Kolik věží má Praha? (1984). Pro dospělé napsal: Ráno moudřejší večera (1970), Napjatou strunu (1973), Anonymní múzu (1976), Mezi řečí (1978), Tři roky prázdnin (1982), Okurkovou sezónu (1982) a Rýmy pro kočku (1984).

EMA STŘEŠOVICKÁ,

naše stálá spolupracovnice, si na vlastním těle zkusila účinnost jedné z dramatických her. Napište nám do redakce, o jakou hru (případně cvičení) šlo!

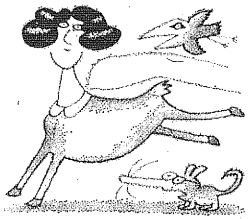

POUŽÍVÁNÍM ZÁSTUPNÝCH TEXTŮ

(možno použít slovoslam nebo mohou hráči hovořit smyšlenou řečí, „svojštinou") obracíme pozornost hráčů od pouhého sdělování slov ke sdělování významu slov, k výrazu. Hráč je nucen se vyjádřit ne slovem, za které je možno tak lehce se schovat, ale intonací přiměřenou pravdivému pocitu.

(Soňa Pavelková ve sborníku Dramatická výchova dětí, ÚKVČ, Praha 1978)

Jiří Žáček

BÁSNÍK

Chcete vidět
velký lov?
Budu lovit
v džungli slov.
Osedlám si
Pegasa,
chytím báseň
do lasa.

(Kdo si se mnou bude hrát?, Albatros, Praha 1981)

ORIENTACE AMATÉRSKÉ TVORBY

ONO SE ŘEKNE: HRÁT SI...

SETKAT SE S KAPLICÍ, to pro mnohé znamená propadnout dramatické výchově. Neboť právě zde se naučí obdivovat přirozený projev dětí, poznávat jejich vybavení dovednostmi a obdivovat jejich radost ze hry, kterou práce v dobře vedeném kolektivu přináší. Na Kaplických divadelních létech se setkáváme hlavně s inscenacemi dětských dramatických souborů, řídčeji se soubory loutkářskými. I když je v dětském loutkovém divadle několik výrazných a významných osobností, přesto nepronká dramatická výchova k loutkářským souborům tak, jako k souborům neloutkářským. Je to snad tím, že cesta za poznáním systému dramatické výchovy není tak jednoduchá, jak se na první pohled zdá, a že nedává „viditelné" výsledky ihned, ale přináší je až později, ale zato přesvědčivěji? Nebo tím, že v řadě loutkářských souborů jsou děti stále ještě využívány k pravidelné produkci? Nebo tím, že setkání s kvalitními výsledky dramatické výchovy v krajích nejsou ještě tak časté, takže hlavním propagátorem zůstává hlavně přehlídka v Kaplici a malé množství literatury dotýkající se tohoto tématu? (Škoda, že valná většina velice užitečných a poučených příruček vychází v malých nákladech a mimo centrum, takže se řadě zájemců ke škodě věci vůbec nedostanou do ruky.)

Jak velice rozdílné jsou výsledky dvojího pojetí divadla s dětmi, se pozná více v „terénu", v krajích, než mezi vybranými soubory na národní přehlídce. Nepřirozené, stydlivé vystoupení dětí, které s loutkou zacházejí náhodně, bez jakýchkoli významů, doprovázené někdy i špatnou mluvou, dokonce u větších dětí se šaří a hlavovými deformacemi charakterizuje většinou soubor vedený direktivně, režisérsky. Vedoucí v takovém souboru často neposkytuje dostatek prostoru pro dětskou tvořivost. A když ano, tak např. „systémem": „No, tak tam něco udělej!" A protože dítě neví, co by mohlo udělat, neboť není na nic připraveno, není k ničemu vedeno, tím méně k samostatné tvořivé práci, neudělá většinou nic. A je z toho bezobsažné zatřepání loutkou. Má-li soubor dobrého výtvarníka a vybere-li si z toho mála „hotových" her, které jsou k dispozici, tu lepší nebo vhodnější pro soubor, je vyhráno. Diváci se mají na co dívat a „drobné" nedostatky dětské hry pomíjejí. Porovnáme-li však takové představení s výsledky souboru dobře vedeného, pak rozdíl v dovednostech dětí je víc než zřetelný. Na jevišti vystupují děti přirozené a připravené. Připravené v kroužcích nebo souborech, v nichž hlavním důvodem schůzek není představení, ale hra a — výchova. Děti získávají dovednosti hlavně při improvizacích, které jsou hlavní metodou výuky.

Dramatická výchova v moderním pojetí nabízí dlouhou řadu cvičení, her a improvizací. Setkáme-li se s nimi poprvé, zdají se být jednoduchým návodem k tomu, jak z dětí udělat v brzké době divadelníky. Jenže skutečnost je jiná. Základem je tvořivost a umění zacházet promyšleně s těmito hrami a etudami. Hry je nutné nejdříve poznat, pocítit (i na sobě) jejich účinky, vědět kdy, v kterou chvíli, v který čas a jak je použít. Jak využít všech možností, které hra nebo etuda nabízí. I cvičením a dramatickým hrám na první pohled neloutkářským je možné propadnout natolik, že se na nějaký čas zapomene i na loutky. Ale děti na ně nezapomínají. Velice dobře si pamatují, proč se přihlásily právě do loutkářského kroužku a hru s loutkami a věcmi vyžadují. Nestane-li se náprava, dokonce z tohoto důvodu mohou ze souboru i odejít. Je proto třeba najít cestu, jak tvořivě zapojit loutku do cvičení a her tak, aby tu měla své významné místo, ale aby přitom dítě získávalo všechny ostatní dovednosti, velice důležité pro jeho rozvoj. Aby poznalo zákony hry, aby poznalo její krásu, když se hra daří, aby poznalo její silný emocionální účin, který hráče sbližuje a rozšiřuje jim poznání.

Cvičení a hry bývají uspořádány tak, aby vedly děti od jednoduchého ke složitějšímu. Dobře promyšlená skladba hodiny sama podvědomě působí na dítě svým řádem, svým vývojem, svou tvořivostí. Naznačuje nepřímo dítěti způsob hledání, rozvíjí jeho fantazii a podporuje v něm neklid, který žene kupředu. Taková schůzka, je-li dobře „prožita", končí uspokojením a radostí z dobré práce.

Důležitý je podnět. Je výborné a právě pro dramatickou výchovu charakteristické, že lze využívat hodnotných podnětů z literatury, hudby, výtvarného umění, případně z jiných uměleckých druhů. Ty na dítě působí nejen svou atmosférou, ale mají navíc i poznávací funkci. To vše, byť nepřímo, ale zato velice účinně, rozvíjí osobnost dítěte. V dospělosti — pokud zájem o divadlo přetrvá — se tento vklad projeví v tvořivé práci, jak možno doložit na těch, kteří v takových podmínkách vyrostli.

JAN MERTA

HRY PRO STARŠÍ ŽÁKY DRAMAŤÁKY
(asi tak od 12 let)

DOVOLTE, ABYCH SE VÁM PŘEDSTAVIL.. Tuto hru používám vždy na začátku školního roku, kdy se složení třídy podstatně změní. Vylosují se dvojice a rozejdou se po místnosti, aby se nerušily. Ve dvojici jeden druhého informuje o sobě, rodině, sourozencích, studiu, o svých koníčcích atd. Je na naslouchajícím, které informace si vybere a přednese později celé třídě. Lepší je, pořídí-li si posluchač zprávičku písemně, alespoň v heslech. Kromě toho, že se žáci seznámí, můžeme na téhle etudě pozorovat vývoj žáků nebo členů souboru (např. jistota při vystupování, zlepšení mluvního projevu, rozšíření slovní zásoby, smysl pro humor, nadsázku atd.).

VERNISÁŽ. Etuda samozřejmě předpokládá, že žáky vezmeme s sebou na zahájení nějaké skutečné výstavy, nebo je při nejhorším s průběhem takovéto akce podrobně seznámíme. (První alternativa je lepší — pro žáky je velkým zážitkem vidět např. operní zpěvačku zblízka.) Etuda má dvě části:

a) Z barevných hadříků, zbytků látek atd. vytvoří každý žák na zemi obraz — nejlépe po obvodu třídy. Když je poslední obraz dokončen, obejdeme společně všechny obrazy — žáci sdělí své dojmy, autor záměr.

b) Žáci vylosují postavy, které si mají zahrát, např. ředitel galérie, hostující výtvarník (může jím být i cizinec), tlumočník, dva žáci, kteří improvizují krátké kulturní vystoupení, diváci, např. nedůtklivý pán, nedoslýchavá paní s přítelkyní, která se chce líbit atd. atp. Po krátké přípravě a domluvě žáků mezi sebou můžeme výstavu otevřít.

(Jen tak pro zajímavost: Tuhle etudu jsme zadali s Jiřím Oudesem dospělým účastníkům a vedoucím souborů na krajské přehlídce dětských divadelních a loutkářských souborů v Horšovském Týně v roce 1983. Děti byly vždy bezesporu lepší v části a). Tady bývají dospělí bezradní a téměř bez fantazie. V části b) je tomu naopak.)

MOJE TETA... Žákyni přijede teta, kterou nikdy neviděla, a mají se setkat v parku na lavičce. Ví, jak je teta stará, odkud pochází a dozvěděla se několik dalších rodinných informací a zážitků. V parku je však pochopitelně plno. Žákyně musí navázat kontakt a začít rozhovory a najít tetu mezi přítomnými. Je dobré určit charaktery ostatních zúčastněných.

TELEFONNÍ ROZHOVORY. Zadání: Sděl mamince, sourozenci, kamarádce důležitou věc, neobvyklý zážitek atd. Reakce na druhé straně telefonu musí odpovídat zprávě a vztahu mezi zúčastněnými. Vzhledem k tomu, že jsou žáci zbytečně mnohomluvní, doporučují nejprve rozhovor zaimprovizovat, a pak jej dát dvojici napsat. Část zbytečných slov odpadne již při přenosu na papír, část společně seškrtáme, použijeme jiná slova atd., a vzniknou tak napínavé nebo zajímavé rozhovory, které nepostrádají dramatičnost.

KLEPNY. (Při přípravě dialogů ze hry V. Čtvrtka Král Lávra podle K. Havlíčka Borovského bylo nutné pro patnáctileté žákyně vymyslet tuto etudu, aby pochopily nuance Klepen ze hry.) Žákyně stojí před výlohou se svetry a všimne si, že v krámě zkouší její spolužačka právě ten, co se jí tak líbil. A tak spolužačku vzápětí pomluví kamarádce. Pomluva může mít několik variant — od téměř nevinného klípku až po záměrné ublížení. Etudu ukončuje spolužák, který jde kolem a děvčat se z legrace zeptá: „Koho to zase pomlouváte?", čímž ovšem obě dívky smrtelně urazí.

OBÁLKA. (Při přípravě Štědrého dne K. J. Erbena se nedařilo ve třetí části vystihnout atmosféru kouzelné půlnoci, její tajuplnost, stísněnost a pak strach Hany a Marie.) Tvůj strýc má pro tebe překvapení v obálce, kterou zamkl do knihovny. Víš, že strýc není doma, jdeš se podívat, co v obálce je. Vezmeš s sebou kamarádku. (Do obálky předem zalepené dávám pohled s reprodukcí.) Strýc je sběratelem a v knihovně má sochy — to jen, aby ostatní pouze nepřihlíželi. Cílem bylo vyvolat pocit tísně, až strachu před prozrazením, nedočkavosti, až napětí z očekávání, co je v obálce.

A ještě něco pro oddych: CO BY TĚ PŘEKVAPILO.. v tramvaji, v lidové škole umění, na koncertě atd. Každý žák napíše na lísteček svůj nápad a pak si všechny nápady čteme pro zasmání.

JANA HALÍŘOVÁ, loutkoherečka plzeňského Divadla dětí, která učí na LŠU v Plzni

JAK JSME SI HRÁLI S BÁSNIČKAMI

Velmi dlouho jsme si hráli v našem souboru s básničkami z půvabné knížky Jiřího Žáčka Kdo si se mnou bude hrát? Začínali jsme dokonce jen názvy jednotlivých básniček a konfrontovali jsme potom výsledek našich her, etud a představ s představou básníkovou. Navíc se děti vyjadřovaly ke každé básničce výtvarně v sešitech pro domácí úlohy. Některé básničky jsme zpívali jako písničky. A při hře jsme používali jednoduchých loutek: hlava jako bezprstá rukavice, kterou si děti pojednaly podle svého, a jako oblečení loutky různé návleky na rukou, které vznikly z rukávů ustřižených ze starých svetrů, halenek a košil. Hráli jsme s nimi ve volném prostoru a pokoušeli jsme se básničky různým způsobem ilustrovat. Za paraván jsme mnoho nechodili. Nejen že k direktivnímu vedení přímo svádí, ale také proto, že je třeba v dětech pomalu a citlivě odbourávat snahu za něco se skrývat.

JAN MERTA, vedoucí dětského loutkářského souboru v Hradci Králové

SCHŮZKA S JAMESEM THURBEREM

ÚVOD

1. Navození nálady. Seznámit děti s prostředím, v němž se budou pohybovat, zbavit je ostychu před diváky. Motivováno návštěvou hradu. Vedoucí-průvodce je seznamuje s hradní galérií.

2. Soustředění. Zařadit hry, v nichž je třeba koncentrace pozornosti. Podtržena motivace hradem.

a) Čarodějův pokoj: Děti stojí v kruhu, jeden z nich je vedoucím tajně určen za čaroděje. Na koho čaroděj mrkne, ten padne k zemi. Ostatní se snaží poznat, kdo je čarodějem, a zbavit ho tak moci. (Využito hry na vraha.)

b) Hradní hudba: Děti si vyberou dirigenta, podle něhož mění hru na hudební nástroj. Jeden, který byl za dveřmi, se snaží poznat, kdo je dirigentem. Na závěr zahraje pod vedením dirigenta celá kapela — každé dítě na jiný nástroj. Změny rytmu imaginární hry podle dirigentových pokynů, náznaků. (Využito hry na dirigenta.)

3. Uvolnění. Tanec. Motivace: kouzelná taneční síň, v níž se mění divně rytmus hudby; tanečníci se stávají těžšími, lehčími (nejdříve částí těla, pak celí) nebo tančí pozpátku. (Vedoucí dává během hry dětem i klavíristovi pokyny.) Na závěr se tempo prudce zrychlí a pak se postupně zpomaluje až do úplného klidu. Unavení tanečníci odpočívají. (Úvodní části ukázky sice s dramatizovaným textem přímo nesouvisely, pomohly však navodit náladu a vytvořit zázemí pro nápady dětí.)

VLASTNÍ PRÁCE S TEXTEM

1. Krátké seznámení s dějem Thurberovy pohádky, s ilustracemi knihy, s některými slovními hříčkami.

2. Jazyková cvičení. Motivace: Děti pomáhají kronikáři vymýšlet na dané písmeno abecedy jméno princeznina otce. (Pro inspiraci přečíst některé autorovy příklady.) Tak si děti ověří i jazykovou specifiku Thurberova textu.

3. Četba vybraného úryvku.

4. Práce s náznakovým kostýmem. Z pruhů látky děti vytvářejí podivnou módu podivných lidí. Jsou rozděleny na dvě skupiny a ty si pak výsledky navzájem předvádějí a hodnotí.

5. Tanec. Na základě textu vymýšlejí děti prapodivný tanec dokola a dokola a dolů a dolů. Rytmus hudby se na pokyny vedoucího mění. Děti ho doprovázejí jednoduchými zvuky. Skupiny se opět vzájemně hodnotí.

ZÁVĚR

Celkové hodnocení práce — děti i vedoucí.

(Písemná příprava Ludmily Dohnálkové, vedoucí dětského souboru při ZŠ Dubňany, na metodickou ukázku pro seminaristy, která byla motivována přípravou dramatizace příběhu O bílé lani z knihy Jamese Thurbera Třináctery hodiny, Albatros, Praha 1974)

Tuto dvoustranu připravuje Jaroslav Provazník

Jiří Žáček

JAK TO JE

Slaneček má ženu slánku,
had má ženu hadici,
major zase majoránku,
a krab — ten má krabici.

POVÍDALA MOUCHA MOUŠE

Povídala moucha mouše:
— Já mám hrůzu z chochoušе.
Skáče kolem, hop, hop, hop,
my jsme jeho ptačí zob!

(Kdo si se mnou bude hrát?, Albatros, Praha 1981)

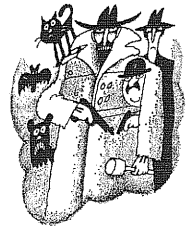

James Thurber:

SLEPICE A NEBESA

Jednou za onoho času sbírala na dvorku před chlívky malá červená slepička kamínky a červíky a zrníčka, a tu jí zčistajasna něco padlo na hlavu. „Nebesa se řítí!" křičela a dala se do běhu a pořád ječela: „Nebesa se řítí!" Všechny slepice, co potkávala, a všichni kohouti a krocani a kachny se jí smály s tou samolibostí, s jakou se smějeme někomu, kdo má strašlivý strach, když my ho právě nemáme. „Co žes to povídala?" uchechtávali se jí. „Nebesa se řítí!" křičela červená slepička. Nakonec jí však jeden pyšný a důstojný kohout řekl: „Nedělej ze sebe blázna, moje drahá, to ti spadlo na hlavu zrnko hrachu." A smál se a smál a smáli se všichni, jenom ta malá červená slepička se nesmála. Pak ale naráz začaly na všechny seshora padat s obrovským rachotem kusy ledové modré oblohy a všechny to pozabíjelo, i toho kohouta, co se tak smál, i tu malou červenou slepičku a vůbec všechny, kdo byli na dvorku před chlívky, protože nebesa se skutečně řítila dolů na zem.

Poučení: Vůbec by mě nepřekvapilo, kdyby to ta nebesa udělala.

(Z knihy Karneval, Odeon, Praha 1970; přeložil Radoslav Nenadál)

Ilustrace Adolf Born